

ФІНАНСУВАННЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

О.М. Карасик,
кандидат економічних наук,
професор

Національний аграрний
університет

Д.Ф. Крисанов,
доктор економічних наук,
професор

Інститут економіки та
прогнозування НАН України

Проаналізовано динаміку фінансування підприємств харчової промисловості за основними напрямками інноваційної діяльності, розкрито результативність впровадження процесових і продуктових інновацій та обґрунтовано пропозиції, реалізація яких забезпечить підвищення їх ефективності

Ключові слова: фінансування інноваційної діяльності, процесові й продуктові інновації, результативність і ефективність.

Постановка проблеми. Україна, вступивши у Світову організацію торгівлі, активізує євроінтеграційні процеси, неухильно рухається по цьому шляху. Однак цей шлях супроводжується не тільки новими здобутками та формуванням нової якості життя українських громадян, але й певними втратами, що зумовлені інерційністю процесів у соціальній і виробничій сферах життєдіяльності суспільства, невмінням швидко орієнтуватися у проблемах, що виникають під впливом інтеграційних процесів. Це вимагає своєчасного виявлення найбільш важливих серед них, від швидкого розв'язання яких залежить подальший поступальний розвиток української нації. За сучасними мірками, до однієї з найважливіших, проблем належить вирішення завдання переведення української економіки на інноваційну модель розвитку. Вона включає інноваційно-технологічну модернізацію виробництва, розроблення, випробування і впровадження продуктових інновацій, започаткування і розширення їх виробництва, просування нової продукції на ринок та завоювання власної «ніші» серед її споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доречно відзначити, що в Україні

проблему інноваційно-технологічного розвитку національної економіки було визначено як пріоритетну ще наприкінці 90-х років. Відповідно до цього законодавчо були закріплені основні пріоритетні напрями інноваційної діяльності у різних секторах господарювання на середньострокову і довгострокову перспективу, започатковано створення необхідної нормативно-правової бази і механізмів підтримки інноваційних програм, поставлено завдання і почали певною мірою впроваджуватися податкові, митні, фінансові, кредитні та інші пільги для стимулювання реалізації на практиці різних інноваційних проектів тощо.

В обґрунтування положень виходу національної економіки на траєкторію інвестиційно-інноваційного розвитку значний внесок зробили Ю.Бажал, А.Гальчинський, В.Геєць, І.Лукинов, В.Семиноженко та інші. У сфері сільського господарства, переробної і харчової промисловості значний доробок у практичне вирішення зазначеної проблеми внесли П.Борщевський, О.Бутнік-Сіверський, В.Гайдуцький, А.Дейнеко, П.Саблук, В.Трегобчук та інші □1,3,4,6,7,11□.

Зусиллями зазначених науковців розроблено різноманітні обґрунтовані концеп-

ції, що лягли в основу державних програм розвитку харчової і переробної промисловості та розгортання в цій галузі інвестиційно-інноваційної діяльності. Вони охоплюють широке коло питань нарощування інвестиційних ресурсів як умови інноваційних змін. Проте практичні питання впровадження процесових і продуктових інновацій як чинника техніко-технологічного прогресу галузі залишаються недостатньо дослідженими, особливо в частині їх фінансового забезпечення.

Метою статті є аналіз тенденцій і динаміки фінансування інноваційної діяльності на підприємствах харчової промисловості за їх джерелами та оцінка її результативності.

Виклад основного матеріалу. Офіційна статистика щодо масштабів інвестування, напрямів використання коштів та оцінювання результатів інноваційної діяльності базується на матеріалах щорічних державних статистичних спостережень за формою №1-інновація «Обстеження технологічних інновацій промислового підприємства». Майже кожного року інструкція щодо її заповнення коригується. У 2003 р. була проведена особливо поглиблена деталізація положень, які нововведення необхідно вважати інноваціями, їх розмежування на процесові і продуктові, а останні, у свою чергу, – на «технологічно новий продукт» і «значно технологічно вдосконалений продукт» тощо. Віднесення харчових продуктів з новим чи значно зміненим складом, а також нових способів їх зберігання, що стосуються харчової промисловості, були віднесені до вдосконаленої продукції.

На нашу думку, саме ця обставина, тобто більш чітке розмежування інноваційної і традиційної продукції, послугувала основним чинником, що спричинив істотне зменшення обсягів випуску інноваційної продукції харчової промисловості, зокрема:

- у 2002 р. (обстеження проводилося згідно з Інструкцією від 2000 р.) обсяг відвантажених харчових продуктів з інноваційними характеристиками становив 4002,0 млн. грн., а частка від загального обсягу відвантаженої продукції – 12,9%;

- у 2003 р. (обстеження проводилося згідно з Інструкцією від 2003 р.) обсяг відвантажених інноваційних харчових продуктів становив 1654,4 млн. грн. (тобто у 2,4

раза менше, порівняно з 2002 р.), а частка – відповідно 4,4% (майже втричі нижча).

Статистичні спостереження, що проводилися у 2005 і 2006 рр., базувалися на дотриманні вимог уже більш удосконаленої Інструкції, яка була затверджена у листопаді 2005 р. Беручи до уваги, що кількість підприємств, які відвантажували інноваційну продукцію, постійно зменшується, починаючи з 2003 р. (пік 2002 р. – 461 промислове формування звітувало про відправку інноваційних продовольчих товарів), то стає зрозумілою одна із важливих причин стагнації в обсягах і частці інноваційної продукції – суттєве звуження кола виробників, що займаються її випуском. За останні чотири роки їх кількість скоротилася у 2,33 раза – до 198 од. у 2006 р.

Однак ця найбільш доступна, відкрита для розуміння і показова сторона інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості є результатом взаємовпливу кількох процесів. Вони що відображають масштаби та динаміку інноваційної діяльності, її фінансування, темпи і широту впровадження процесових інновацій з метою модернізації переробного виробництва, пошуку нових ідей і розроблення нових видів інноваційної продукції та її впровадження у масове виробництво. Оскільки фінансування інноваційної діяльності є вихідним пунктом для забезпечення її проведення, то, в першу чергу, темпи її розвитку залежить від джерела формування фінансових ресурсів для цих цілей, та їх поділ за основними напрямками цієї діяльності (табл. 1).

Наведені в табл. 1 статистичні та розрахункові дані розкривають джерела фінансування інноваційної діяльності та їх «потужність» у динаміці. Зокрема привертає до себе увагу той факт, що практично зійшли нанівець такі джерела інвестування як державний і місцеві бюджети, позабюджетні фонди, з яких у 90-і роки надходив потужний потік інвестицій. Серед таких фондів необхідно відзначити Міжнародний фонд «Відродження», «Фонд цивільних досліджень і розробок», «Український науково-технічний центр», галузеві інноваційно-технічні фонди тощо. Просування української економіки по шляху реформ, в першу чергу, супроводжувалося нівелюванням ролі та різким обмеженням можливостей тра-

диційних для адміністративної системи джерел інвестування науково-технічного прогресу і не забезпечувалося виникненням нових форм і методів інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності. До того ж мало місце суттєве зменшення ролі вітчизняних, а також зарубіжних інвесторів. У кращі роки їх спільна частка перевищувала 20% від загального обсягу інвестицій (а в грошовому вимірі – понад 120 млн. грн.), а в гірші, до яких належать і 2006 р., менше 0,2% (менше 1,5 млн. грн. і то лише за рахунок вітчизняних інвесторів, оскільки зарубіжні інвестори фактично припинили свою участь).

В усі періоди помітну стабілізуючу роль в інвестуванні інноваційної діяльності виконували кредитні ресурси, отримані суб'єктами підприємницької діяльності від вітчизняних банківських структур. Їх частка в кращі роки перевищувала 20-25% (175-205 млн грн), а в гірші становила близько 5% (майже 24 млн. грн.). Однак за всіма ознаками тенденція щодо використання цього джерела інвестицій носить спадний характер: обсяги фінансування за рахунок кредитних ресурсів у 2006 р. порівняно з попереднім роком скоротилися майже втричі (до 75 млн. грн.) і це був один з трьох найгірших років за період з 2000 р.

Менш помітну роль відіграє інвестування за рахунок інших (крім перелічених вище та власних коштів) джерел фінансування.

За таких обставин провідне значення і найважливішу роль у фінансуванні інноваційної діяльності в харчовій промисловості відіграють власні кошти підприємств, зокрема: за рахунок прибутку, за рахунок собівартості випущеної продукції (робіт, послуг), коштів фонду амортизації тощо. Власні кошти підприємств у багатьох випадках виступають єдиним джерелом фінансування витрат на інноваційну діяльність незалежно від того, на якому етапі перебуває інноваційний процес: на початковій стадії розробки технологічно нових або значно вдосконалених продуктів і процесів чи на проміжній стадії, зокрема:

- коли ще тільки здійснюється монтаж нового обладнання;

- коли воно тільки готове до експлуатації, ще не випробуване та не використовується у виробництві продукції;

- коли устаткування вже працює, освоєне в експлуатації, тобто налагоджено виробництво та випускається продукція.

Аналіз статистичних даних табл. 1 свідчить про те, що в аналізованому періоді за рахунок власних коштів підприємства фінансували у межах від майже 60% до 90,8% загальних витрат на інвестування інноваційної діяльності. Причому проглядається така тенденція: за три роки (включаючи два останні) масштаби власних фінансових ресурсів перевищували 700 млн. грн., за два роки – понад 400 млн. грн., та ще за два роки були найнижчі – більше 300 млн. У ті періоди, коли підприємства виділяли найбільше фінансових коштів на інноваційну діяльність, загальна сума інвестиційних ресурсів також була найвищою – в межах 811-1026 млн. грн.

Все більша концентрація маси витрат безпосередньо на підприємства є причиною того, що кількість суб'єктів господарювання, які займаються інноваційною діяльністю, неухильно скорочується і за останні сім років зменшилася практично вдвоє (до 243 од.). Стає зрозуміло, що незважаючи на тенденцію збільшення витрат на інноваційну діяльність, вона стає все більш дорожчим «задоволенням» і проводити її можуть лише ті суб'єкти господарювання, доходи яких дозволяють дбати про майбутній стабільний розвиток підприємства.

Значний інтерес викликає розподіл фінансових ресурсів за напрямками інноваційної діяльності. Його можна розглядати з різних точок зору, зокрема:

- розподілу фінансових витрат між різними напрямками інноваційної діяльності;

- у розрахунку на одне підприємство по кожному напрямку з точки зору його (напрямі інноваційної діяльності) важливості для впровадження технологічних інновацій;

- динаміки обсягів витрат по кожному напрямку інноваційної діяльності у 2000-і роки як індикатору привабливості для підприємств конкретного із зазначених напрямів тощо (табл. 2).

Аналіз статистичних і розрахункових даних, наведених в табл. 2, дозволяє привернути увагу до кількох надзвичайно важливих моментів. Зважаючи на неспівставність ознак, за якими їх виділено, запишемо їх у такому порядку.

Таблиця 1

Джерела фінансування й динаміка видатків на інноваційну діяльність у харчовій промисловості* (у фактичних цінах)

(тис. грн.)

Роки	Кількість підприємств, що проводили інноваційну діяльність, одиниць	Усього витрат**	у тому числі за рахунок коштів:					
			власних	державного та місцевих бюджетів, позабюджетних фондів	вітчизняних інвесторів	закордонних інвесторів	кредитів	інших
2000 р.	484	450580,0	300268,0	1554,1	22500,0	73609,7	50375,5	2272,7
%		100,0	66,6	0,	5,0	16,4	11,2	0,5
2001 р.	527	487468,7	418869,4	3299,6	90,0	28149,9	24085,8	12974,1
%		100,0	85,9	0,7	0,02	5,8	4,9	2,7
2002 р.	583	957239,8	732863,9	0	5321,5	102581,5	112980,6	3492,3
%		100,0	76,6	0	0,6	10,7	11,8	0,3
2003 р.	432	564182,4	335905,4	1387,5	27849,2	94031,3	104366,0	626,0
%		100,0	59,6	0,2	4,9	16,7	18,5	0,1
2004 р.	334	692332,2	471175,5	0	4451,3	25190,0	175101,2	16414,2
%		100	68,1	0	0,6	3,6	25,3	2,4
2005 р.	267	1026455,5	713814,7	1849,6	8289,2	97621,2	204880,8	-
%		100,0	69,5	0,2	0,8	9,5	20,0	-
2006 р.	243	810879,2	736303,4	0	1421,5	0	73154,3	0
%		100,0	90,8	0	0,2	0	9,0	0
2006 р. : 2000 р. = % (разів)	50,2	180,0	в 2,5 р. б.	0	6,3	-	145,2	-

* Складено й розраховано по джерелах: Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб. / Держкомстат України. - К., 2001. - С. 151, 152; Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб. / Держкомстат України. - К., 2003. - С. 181, 183; Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб. - К.: Держкомстат України, 2007. - С. 191-272.

** Форма таблиці відповідає прийнятій у наведеному вище статистичному збірнику за 2003 р. і під неї структуровані показники за попередні роки.

По-перше, в досліджуваному періоді (2000-2006 рр.) більш, ніж у сім разів зросли витрати «на маркетинг і рекламу» і становили в 2006 р. майже 222 млн. грн. (понад 27% від загального обсягу витрат), а в розрахунку на одне підприємство склали 4,35 млн. грн. (у 12,6 разів більше, ніж у 2000 р.). Зрозуміло, що за усередненими значеннями приховується велика варіація показників по 51 підприємству, що вкладали кошти у цей напрям інноваційної діяльності. Він включає: попереднє дослідження, зондування ринку, адаптацію інноваційної продукції до умов різних ринків і початкову рекламу, а також продаж її на ринку.

Великі масштаби приросту інвестицій при одночасному зменшенні контингенту суб'єктів господарювання, які займаються дослідженням на ринку продовольчих товарів, свідчить про те, що окремі підприємства, які вперше виходять на український продовольчий ринок, вкладають значні кошти в рекламу та просування власної продукції. Як приклад можна навести підприємства і торгові доми, що функціонують на ринку горілочаних напоїв, – за кілька років склад першої п'ятірки помітно змінився, а перше місце посідає ТД «Хортиця», про який ще 3-4 роки тому ніхто не чув, а підприємство, продукцію якого він реалізує, заявило про себе вперше лише наприкінці 2002 р.

По-друге, найбільш вагомому частку витрат на інноваційну діяльність (практично 60% у 2006 р.) займає напрям, який охоплює «придбання засобів виробництва та капітальних витрат, пов'язаних із впровадженням інновацій», зокрема:

- капітальні витрати на придбання прогресивних (на новій технологічній основі) машин, устаткування й інших засобів виробництва та обладнання, включаючи й інтегроване програмне забезпечення, необхідне для впровадження технологічних процесів;

- машин та обладнання, що не вдосконалюють виробничі потужності, але необхідні для випуску нової продукції. При цьому не відіграє ніякої ролі як були придбані основні засоби виробництва: окремо чи в комплекті з документами комерційних таємниць.

Доречно відзначити, що цей напрям інноваційної діяльності найбільш представницький серед підприємств харчової проми-

словості, які нею займаються (114 суб'єктів господарювання із 243 або 47%). Однак, коли до аналізу залучити ще й такий показник як капітальні вкладення в харчову промисловість, то виявиться наступне:

- частка витрат на придбання прогресивних засобів виробництва у структурі капітальних вкладень постійно зменшується (з 17,3% на початку досліджуваного періоду до 5,8% в останньому році), хоча за означений період інвестиції в основний капітал збільшилися в 4,5 раза (до майже 8,3 млрд. грн.), на відміну від інвестування зазначеного напрямку інноваційної діяльності, де зростання зафіксовано лише в півтора раза (до близько 486 млн. грн.);

- хоча витрати на придбання засобів виробництва в розрахунку на одне підприємство зросли в 2,2 раза (до майже 4,3 млн. грн.), частка суб'єктів господарювання, які їх придбавали має тенденцію до зниження (з 5,9% з початку до 4,4% в кінці зазначеного періоду).

Наведені два положення в сукупності дають підстави для висновку про те, що за нинішніх умов впровадження процесових інновацій, пов'язаних із інноваційно-технологічною модернізацією матеріально-технічної бази підприємств харчової промисловості, є надзвичайно дорогорозвартисним.

По-третє, в означеному періоді частка і обсяги витрат коливалися в межах 37-115 млн. грн. на «придбання нових технологій». Цей напрям включає витрати на:

- придбання нових технологій, які використані для реалізації технологічних інновацій (включаючи придбання підприємством виключних майнових прав власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, ліцензії, ліцензійні договори на використання зазначених об'єктів, виплати ліцензіару);

- витрати на придбання комерційних таємниць (формули, розрахунки, плани, креслення, незапатентовані винаходи та інше; інструкції, опис, вимоги, дані, методи і методики), проектів, технологій у розукомплектованому вигляді, товарних знаків, придбаних у зв'язку з впровадженням інновацій;

- інших інжинірингових, консалтингових послуг тощо. Технології можуть закуповуватися в матеріальній і нематеріальній формах.

Таблиця 2

Динаміка фінансування витрат підприємств харчової промисловості по напрямках проведення інноваційної діяльності*

№ п/п	Показники	Одиниці виміру	Роки:						2006 р. в % (разах) до 2000 р.	
			2000	2001	2002	2003	2004	2005		2006
1.	Витрати на інноваційну діяльність	тис. грн	450580,0	489937,7	961285,4	564182,4	692332,2	1026455,5	810879,2	180,0.
2.	Кількість підприємств, які займалися інноваційною діяльністю	од.	484	527	583	432	334	267	243	50,2
2.1.	Частка серед обстежених підприємств	%	17,8	17,9	20,9	15,9	12,3	9,9	9,4	-
3.	Витрати на 1 підприємство у тому числі на:	тис. грн	931,0	925,0	1641,9	1306,0	2072,9	3844,4	3336,9	в 3,6 рази більше
3.1.	дослідження й розробки	"-	3521,4	10386,1	4008,7	8515,5	2927,1	1669,6	9454,2	в 2,7 рази більше
	- кількість підприємств	од.	53	44	63	44	27	19	23	43,4
	- витрати на 1 підприємство	тис. грн	66,4	236,0	63,6	193,5	108,4	87,9	411,0	в 6,2 рази більше
3.2.	придбання нових технологій	"-	37463,9	74851,9	104216,0	6279,3	84158,6	115020,2	40284,7	107,5
	- кількість підприємств	од.	45	53	55	48	36	27	19	42,2
	- витрати на 1 підприємство	тис. грн	832,5	1412,3	1894,8	130,8	2337,8	4260,0	2120,3	в 2,5 рази більше
3.3.	технологічну підготовку виробництва	"-	20573,8	21571,4	37557,7	11230,0	5464,6	24886,1	17268,0	83,9
	- кількість підприємств	од.	81	86	89	64	59	40	26	32,1
	- витрати на 1 підприємство	тис. грн	254,0	250,8	422,0	175,5	926,2	622,1	664,1	в 2,6 рази більше
3.4.	придбання засобів виробництва	"-	313845,1	250645,5	561538,0	416022,1	389600,6	589840,8	485750,8	154,8
	- кількість підприємств	од.	160	185	213	182	148	109	114	71,3
	- витрати на 1 підприємство	тис. грн	1961,5	1354,8	2636,3	2285,8	2632,4	5411,4	4261,0	в 2,9 рази більше
3.5.	маркетинг і рекламу	"-	30741,6	89246,6	250523,8	88940,9	198354,9	208866,1	221889,6	в 7,2 рази більше
	- кількість підприємств	од.	89	99	121	83	70	64	51	57,3
	- витрати на 1 підприємство	тис. грн	345,4	901,5	2070,4	1071,6	2833,6	3263,5	4350,8	в 12,6 рази більше
3.6.	інші витрати	"-	19956,5	18781,8	3119,3	19114,0	11626,4	86172,7	36231,9	181,6
	- кількість підприємств	од.	60	61	65	62	49	37	36	60,0
	- витрати на 1 підприємство	тис. грн	332,6	307,9	48,0	308,3	237,2	2329,0	1006,4	в 3 разів більше
4.	Капітальні вкладення (у фактичних цінах)	млн. грн.	1814,8	2186,8	3086,1	4108,7	5016,4	6417,6	8290,4	в 4,5 рази більше
5.	Витрати на придбання засобів виробництва	"-	313,8	250,6	561,5	416,0	389,6	589,8	485,7	154,8
6.	Частка в капітальних вкладеннях (5:4)	%	17,3	11,5	18,2	10,1	7,8	9,2	5,8	-
7.	Частка підприємств, які здобували засобу виробництва, %	%	5,9	6,3	7,7	6,7	5,4	4,0	4,4	-
Довідково:										
А.	Відвантажено інноваційної продукції	млн. грн	1837,8	3466,6	4002,0	1654,4	2752,3	3551,9	3755,0	204,3
Б.	Частка інноваційної продукції в повному обсязі відвантаженої продукції	%	8,5	12,6	12,9	4,4	5,6	5,9	5,5	-
В.	Підприємства, які відвантажували інноваційну продукцію	одиниць	419	438	461	329	263	227	198	47,2

* Складене й розраховано по джерелах: Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2000 році. – К.: Держкомстат України, 2001. – С. 143,144, 160, 161; Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2002 році. К.: Держкомстат України, 2003. - С. 169, 171, 190, 192; Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб. - К.: Держкомстат України, 2007. - С. 191-272.

Трьохкратні коливання в обсягах інвестування у зазначеному напрямі інноваційної діяльності, на нашу думку, свідчать про наступне. Обсяги інвестицій тісно корелюють із масштабами заключення ліцензійних договорів, укладених з метою виготовлення інноваційної продукції, а придбання майнових прав на об'єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки) становить переважну частину витрат з цього напрямку. Зокрема масштаби заключення ліцензійних договорів між кращими і гіршими роками різнилися у 2,6 раза (від 17 до 45 угод за 2000-2006 рр.).

По-четверте, майже на такому ж рівні знаходяться витрати за напрямом «інші витрати» (в середньому 1 млн. грн. по кожному із 36 підприємств у кінці досліджуваного періоду, що втричі більше, ніж на його початку). Тут враховуються витрати, пов'язані з впровадженням технологічних інновацій, зокрема оплату консультацій запрошених фахівців, інші роботи технологічного характеру.

Далі, незначний рівень витрат (у межах 2% від загального обсягу інвестування) з такого напрямку як «виробниче проектування, інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, упровадження нових методів їх виробництва» пов'язане переважно з тим, що він охоплює, як правило, окремі стадії проекту створення нових продуктів чи технологічних процесів, що не враховуються в дослідженнях та розробках. У харчовій промисловості це може бути розроблення рецептури нових харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, підготовка проектної або технологічної документації на новий виріб, виконання проектно-конструкторських робіт на окремі виробничі процеси і методи, технічні специфікації, оцінювання параметрів їх споживчих властивостей та ін.

Нарешті, найменш інвестиційномісткий напрям інноваційної діяльності «дослідження та розробки» (від 0,2% до 2,1% або 1,7-10,4 млн. грн. щорічно в досліджуваному періоді). Він охоплює витрати на прове-

дення досліджень і розробок безпосередньо на підприємстві, якщо вони здійснюються на систематичній основі і мають за мету розробку нових або значно вдосконалених продуктів, виробничих процесів, і методів їх виробництва (включаючи створення і випробування дослідного зразка за винятком амортизаційних відрахувань на повне відновлення основних засобів науково-дослідної діяльності).

Доречно звернути увагу та те, що на практиці за останні три роки цим напрямом діяльності займаються не більше трьох десятків підприємств, які, на нашу думку, створили відповідні дослідницькі підрозділи. Зважаючи на те, що кількість підприємств, які мають власну дослідницьку базу, поступово зменшується, то відповідно скорочується і кількість нових розробок, які можна вважати інноваційними. Наприклад, у 2004 р. було рекомендовано до впровадження у виробництво 2,5 тис. нових харчових продуктів, з них як інноваційна продукція – лише 877 найменувань або 29%, у 2005 р. відповідно майже 2,580 і 35%, у 2006 р. – 2,460 і 23,4%.

Беручи до уваги, що нова продукція може мати статус інноваційної не більше трьох років, то об'єктивним буде наступний висновок: з кожним роком частка інноваційних видів продукції зменшується і це одна із причин того, що випуск інноваційних харчових продуктів за останні три роки не перевищував 6% (у межах 5,5-5,9%) від загального обсягу відвантаженої споживачам продукції. На нашу думку, ситуація схожа на «зачароване коло»: відносно низький рівень випуску інноваційної продукції є результатом низького ступеня технологічності виробництва, і навпаки. Вихід із цього кола вбачається у проведенні в різних формах і напрямках інноваційно-технологічної модернізації підприємств харчової промисловості. Таке завдання було поставлене наприкінці 90-х років, однак вагомим зрушень у цьому напрямі, за окремими винятками, поки що не передбачається.

У цьому зв'язку надзвичайно важливо знати як же самі підприємства, на яких проводилося обстеження, оцінюють цю ситуацію і на що в перспективі необхідно було б спрямувати зусилля з тим, щоб змінити її на краще. Згідно з матеріалами обстеження майже 10 тис. промислових підприємств, серед яких налічувалося 2592 виробничих формувань харчової промисловості (25,9%), найбільш впливовими факторами, що гальмували або перешкоджали проведенню інноваційної діяльності, на першому місці виявилися вартісно-цінові та фінансові, зокрема:

- нестача власних коштів (на неї вказали 80,1% обстежених підприємств);
- великі фінансові витрати на впровадження нововведень (55,5%);
- недостатня фінансова підтримка держави (53,7%);
- високий економічний ризик, пов'язаний із впровадженням інновацій та виведенням інноваційної продукції на ринок (41%);
- тривалий термін окупності нововведень (38,7%);
- відсутність коштів у замовників інноваційної продукції (третина обстежених суб'єктів господарювання).

До важливих факторів обстежені підприємства віднесли недосконалість законодавчої бази (40,4%), а також у межах 16-20% від загальної кількості суб'єктів господарювання, що брали участь в обстеженні, вказали на відсутність кваліфікованого персоналу та можливостей для кооперації з іншими підприємствами і науковими установами, нестачу інформації про нові технології, ринки збуту та відсутність попиту на інноваційну продукцію. Крім того, кожне шосте-сьоме підприємство відзначило свою несприйнятливність до нововведень, що, на нашу думку, можна пояснити відсталістю техніко-технологічної бази переробного виробництва [1, с.191], тобто значним запізненнями у часі щодо її оновлення.

Із загальної кількості інноваційно активних підприємств у харчовій промисло-

сті у 2006 р. 219 суб'єктів підприємницької діяльності впроваджували технологічні інновації, з яких 115 – інноваційні види продукції, 118 – нові технологічні процеси, а 198 – реалізували інноваційну продукцію (близько 3,76 млрд. грн. в т.ч. за кордон – 0,48 млрд. грн. або 12,8%), з них 34 підприємства – за межі України. Необхідно підкреслити, що зменшення кола підприємств, що відвантажували інноваційну продукцію, відбувається, як правило, за рахунок виробників, в яких частка інноваційної продукції є незначною. Наприклад, за 2003-2006 рр. група підприємств, де частка інноваційної продукції не перевищувала 1% в загальному обсязі відвантаженої продукції, зменшилася у 2,5 рази (з 90 суб'єктів господарювання до 35), у групі з часткою відповідної продукції 1,1-10% – скоротилася майже вдвічі (з 133 до 68 од.), у групі з часткою 10,1-25% – у півтора рази (з 62 до 42 од.). У групі підприємств, де частка продукції становила 25,1-50%, їх кількість зросла на три чверті (з 16 до 28 од.) у групі 50,1-70% – скоротилася на чверть (з 8 до 6 од.) і до того ж це була стійка тенденція, а в групі понад 70% – збільшення на чверть (до 25 од. у 2005 р.) поєдналося із зменшенням до 19 од. у 2006 р. Таким чином, стагнація у випуску інноваційної продукції є одним із важливих факторів і пояснювалася зменшенням кількості підприємств, що займалися її виробництвом.

Висновки. Наявність стагнаційних ознак та їх поєднання із спадною динамікою в інноваційній діяльності підприємств харчової промисловості, як і промисловості загалом, викликає необхідність пошуку шляхів покращання такої ситуації. До того ж гострота цієї проблеми посилюється у зв'язку із вступом України до СОТ та зростанням її євроінтеграційних прагнень. У найбільш загальному вигляді шлях виходу пролягає через інноваційно-технологічну модернізацію промисловості, аграрну сферу, впровадження сучасних інноваційних технологій в усі сфери життєдіяльності українського суспільства. Що ж стосується

безпосередньо харчової промисловості й промисловості загалом, то тут держава повинна відіграти своєрідну роль каталізатора інноваційних процесів. Зокрема за ініціативи держави має розпочатися розробка національної, регіональної і галузевої програм інноваційно-технологічної модернізації різних видів економічної діяльності в агропродовольчому комплексі, повинні бути сформовані механізми підтримки їх реалізації,

запроваджені економічні, фінансові, організаційно-правові, податкові, митні та інші важелі, дія яких спрямована на прискорення динаміки зазначених процесів. Це вимагає відповідних змін у Державному бюджеті, створення позабюджетних фондів підтримки та формування сприятливого інвестиційного середовища для власників іноземного капіталу з метою їх залучення до реалізації вищезазначених програм і проектів тощо.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

---

1. *Бажал Ю.М.* Економічна оцінка технологічного розвитку України // Матеріали VIII міжнародної науково-теоретичної конференції "Економічна безпека в стратегії ринкових реформ (приклад України). – Київ, 26-27.10.2000// www.niss.gov.ua.
2. *Бутнік-Сіверський О.Б.* Формування ринкового механізму господарювання на підприємствах харчової та переробної промисловості України: Дис. д-ра наук: 08.01.02 / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К., 1997.
3. *Гальчинський А., Геєць В., Семиноженко В.* Україна: наука та інноваційний розвиток. – К., 1997.
4. *Говорушко Т.А.* Особливості аналізу розвитку малих підприємств у харчовій промисловості // Економіка АПК. – 2007. – №6. – С. 98-103.
5. *Дейнеко А.* Економічні проблеми інвестиційного забезпечення розвитку харчової промисловості // Збірник наукових праць УФЕІ. – 1999. – №3. – С. 58-64.
6. *Дем'яненко І.В., Буряк А.В.* Інвестиційно-інноваційний чинник економічного зростання // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №11(77). – С. 3-11.
7. *Крисанов Д.* Інноваційний фактор розвитку харчової промисловості України // Економіка України. – 2008. – №4. – С. 71-82.
8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні // Стат. збірник. – К.: Держкомстат України, 2002. – 360 с.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні // Стат. збірник. – К.: Держкомстат України, 2003. – 344 с.
10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2006 році // Держкомстат України. – К., 2007. – 351 с.
11. *Сичевський М.П.* Проблеми інвестиційного розвитку харчової промисловості України // Економіка АПК. – 2007. – №7. – С. 21-26.